

Date: 1st July-2026

EVRIKISH: HASHAROTGA AYLANISH YOKI INSONIYLIKDAN CHIQISH?

Kurbonov Bexruz

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti, Pedagogika fakulteti,
Filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili yo'nalishi 2-bosqich talabasi

behruznodirzoda@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada XX asr jahon adabiyotining eng mashhur namunalaridan biri bo'lmish Frans Kafkaning "Evrilish" qissasi ekzistensial va ijtimoiy-psixologik jihatdan tahlil qilinadi. Asar bosh qahramoni Gregor Zamzaning hasharotga aylanish fojiasi va uning zamirida yotgan insoniy munosabatlarning emirilishi, jamiyat hamda oiladagi begonalashuv muammolari falsafiy rakursdan tadqiq etilgan. Shuningdek, maqolada Kafkaning uslubiy o'ziga xosligi va asarning turli adabiy maktablar tomonidan talqin qilinish prinsiplari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Frans Kafka, Evrilish, Gregor Zamza, begonalashuv, ekzistensializm, absurd adabiyot, ijtimoiy izolyatsiya, metamorfoza.

KIRISH

"Gregor Zamza kunlardan birida ertalab notinch uyqudan uyg'onib, o'z to'shagida qo'rqinchli maxluqqa aylanib qolganligini sezdi" — XX asr adabiyotining eng mashhur birinchi jumlasini shunday boshlanadi. Bu jumlaning o'qigan har bir inson bir lahza to'xtaydi: hayron bo'ladimi, dahshatga tushadimi yoki o'z hayotidagi biror narsani eslab, jim qoladimi? Frans Kafkaning 1915-yilda nashr etilgan "Evrilish" qissasi aynan shu savollar bilan yashaydi va hech qachon to'liq javob bermaydi. Lekin bu asarning buyukligi aynan o'sha javobsizlikda. Kafka hasharotni tushuntirmaydi, sabab bermaydi, hech kimni ayblantirmaydi. U shunchaki bir oilani ko'rsatadi: biri hasharotga aylangan, qolganlari esa asta-sekin, deyarli sezdirmasdan uni insondan chiqarib tashlaydigan. Gregor hasharotga aylandi, ammo asl savol shunda: u hasharotga aylanmasdan oldin qanday yashagan edi?

BEGONALASHUV: KAFKA VA O'Z DAVRI

Franz Kafka Pragda tug'ilgan, nemis tilida yozgan, yahudiy bo'lgan — bu uch xususiyatning o'zi uning hayotini "begona" qilish uchun yetarli edi. U hech qayerga to'liq mansub emas edi: na chex jamiyatiga, na nemis adabiy muhitiga, na yahudiy an'analarga. Ota-onasi bilan munosabati — ayniqsa, hukmron va talabchan otasi bilan — uning asarlarida qayta-qayta namoyon bo'ladi. "Evrilish" aynan shu begonalashuvning badiiy ifodasi. Gregor Zamza tijorat sayohatchisi, oilaning yagona nafaqaxo'ri. U yillar davomida ota-onasi va singlisi uchun ishlagan, o'z orzularini, istaklarini, hatto uyqusini ham qurbon qilgan. Hasharotga aylanishi bu uning "foydali" bo'lishdan to'xtagani. Va foydali bo'lishdan to'xtagach, oila uchun u ham yo'q bo'lib qoladi.

OILA: MEHR YOKI MANFAAT?

Asarning eng og'riqli qismi oila a'zolarining Gregorga munosabatining o'zgarishi. Avvaliga dahshat va qayg'u. Keyin chidash va ko'nikish. Nihoyat, zerikarli yukdan qutilish

Date: 1st July-2026

istagi. Bu jarayon shunchalik tabiiy, shunchalik asta-sekin sodir bo'ladiki, o'quvchi ham bir lahzada o'zini shu "oqim"ga berib qo'yayotganini his qiladi. Qahramonlar munosabati quyidagicha shakllanadi:

- Onasi Gregorni ko'rishga botinolmaydi. Qo'rquv va mehribonlik o'rtasida yirtiladi.
- Otasi esa ilk kundan boshlab hasharotni dushman sifatida ko'radi. Bir safar olma uloqtiradi, bir safar tayoq bilan haydaydi.
- Singlisi Gretta asarning eng murakkab qahramoni. U avvaliga Gregorga g'amxo'rlik qiladi, ovqat keltiradi, xonasini tozalaydi. Lekin oxirida aynan u: "Bu maxluqdan qutulib ketishimiz kerak" deydi. Va shu gap bilan Gregorning taqdiri hal bo'ladi.

Uslubiy qiyos: Kafka bu asarni o'zining otasiga yozgan mashhur "Otaga maktub"idan bir yil oldin yaratgan. Psixologlar va adabiyotchilar Gregor Zamzaning taqdirida Kafkaning o'z oilaviy dramasi aksini ko'rishadi: sevgi va muhtojlik o'rtasidagi dahshatli tafovut.

HASHAROT: RAMZNING CHUQURLIGI

Kafka hasharotni hech qachon aniq tasvirlamaydi. Qaysi tur ekanligini ham aytmaydi. Bu bejiz emas. Chunki hasharot bu faqat biologik obraz emas, u metafora. Lekin qaysi metafora? Bu savolga har bir davr o'z javobi bilan kelgan:

- **Marksist adabiyotchilar uchun:** Gregor — kapitalizm g'ildiragida ezilgan ishchi: ishlagan, foydali bo'lgan, so'ng chiqindiga aylantirilgan.
- **Ekzistensialchilar uchun:** O'z hayotining ma'nosini yo'qotgan, borliqning tub mohiyatsizligiga duch kelgan inson.
- **Psixooanalitiklar uchun:** Ota hokimiyati ostida ezilib, o'zining mustaqil "men"ini butkul yo'qotgan o'g'il.
- **Zamonaviy o'quvchi uchun:** Kasbiy so'nish (burnout), og'ir depressiya va ijtimoiy izolyatsiya ramzi.

Asarning dahshatli, ajoyib tomoni shundaki, barcha bu talqinlar bir vaqtning o'zida to'g'ri. Kafka shunday ko'p qatlamli matn yaratganki, uni har kim o'z hayoti orqali o'qiydi.

USLUB: SOVUQ MANTIQ, ISSIQ OG'RIQ

Kafkaning eng o'ziga xos xususiyati absurd voqealarni mutlaqo oddiy, kundalik uslubda tasvirlashidir. Gregor hasharotga aylanganini bilib, birinchi o'ylaydi: "Men ham o'zimni shunday tutishga jur'at etay-chi, xo'jayinim darhol kavushimni to'g'rilab qo'yadi". Inson o'zining tubdan o'zgarib ketganini ko'rib, hali ham ish tashvishida. Bu zamonaviy hayotning eng achchiq portreti.

Kafka biror sahifada ham dramatik faryod ko'tarmaydi. Yig'i yo'q, nafratini ham baland ovozda aytmaydi. U shunchaki ko'rsatadi va bu "shunchaki ko'rsatish" eng kuchli adabiy usulga aylanadi. O'quvchining o'zi his qiladi, o'quvchining o'zi dahshatga tushadi.

XULOSA

"Evrilish" 1915-yilda yozilgan, lekin u bugungi kunda balki hatto o'sha paytdan ham ko'proq dolzarb. Biz hammamiz biror payt "foydali bo'lishdan to'xtash"dan

Date: 1st July-2026

qo'rqanmiz. Biz hammamiz biror payt sevgimizning manfaatga asoslanganini his qilganmiz. Biz hammamiz biror payt o'zimizni o'z uyimizda begona his etganmiz. Kafka bu asarda hech kimni qoralamaydi. Na Gregorning oilasini, ular ham o'z nochorligida qolib ketgan. Na Gregorni, u faqat yashashga urindi. Bu asarning eng og'riqli xulosasi shuki: yovuzlik ko'pincha odamlarning yomonligidan emas — tizimning, hayotning, munosabatlarning ichiga singib ketgan befarqlikdan tug'iladi. Gregor Zamza uyida, yolg'iz, jim o'ldi. Oilasi esa ertasi kuni tramvayda shahar chetiga sayr qilgani chiqdi va hayotlari davom etdi. Bu — Kafkaning eng sovuq, eng haqiqiy xulosasi: dunyo to'xtamaydi. Faqat sen to'xtaysan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR / REFERENCES:

1. Kafka, F. (1915). Die Verwandlung (Evrilish). Leipzig: Kurt Wolff Verlag.
2. Kafka, F. (1919). Brief an den Vater (Otamga maktublar).
3. Corngold, S. (1988). Franz Kafka: The Necessity of Form. Ithaca: Cornell University Press.
4. Gray, R. (1973). Franz Kafka. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Flores, A. (Ed.). (1977). The Kafka Problem. New York: Gordian Press.
6. Anderson, M. (1992). Kafka's Clothes: Ornament and Aestheticism in the Habsburg Fin de Siècle. Oxford: Clarendon Press.
7. Camus, A. (1942). Le Mythe de Sisyphe. Paris: Gallimard.
8. Sartre, J.-P. (1947). Situations I. Paris: Gallimard.
9. Walser, M. (1976). Beschreibung einer Form: Versuch über Franz Kafka. Frankfurt: Suhrkamp.